

Nižší školství v českých zemích v raném novověku

Základní problémy studia starších
českých dějin II.

Jaroslava Hausenblasová

Struktura přednášky

- přehled literatury
- charakteristika období raného novověku – specifika jednotlivých období a jejich vliv na situaci ve vzdělávání
- doba předbělohorská
- doba pobělohorská (17. a poč. 18. století)
- vláda Marie Terezie, Josefa II. a osvícenské reformy ve školství

Literatura I.

Přehledové syntézy:

- Ivana ČORNEJOVÁ a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Školství a vzdělanost*, Praha 2020
- CACH, Josef a kol.: *Výchova a vzdělání v českých dějinách I.* (1988) – do r. 1620
- CACH, Josef a kol.: *Výchova a vzdělání v českých dějinách II.* (1989) – do r. 1848

Monografie – partikulární školy

- WINTER, Zikmund: *Kulturní obraz českých měst. Život veřejný v 15. a 16. věku* (1890–1892)
- WINTER, Zikmund: *Zlatá doba českých měst* (1991; první vyd. 1913)
- WINTER, Zikmund: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v 15. a 16. století. Kulturně-historický obraz* (1901)
- PEŠEK, Jiří: *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620. Všední dny kulturního života* (1993)

Monografie – církevní školy:

- WINTER, Zikmund: *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století* (1895–1896)
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina: *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*, (2006)
- CATALANO, Alessandro: *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch Harrach (1598–1667) a protireformace v Čechách* (2008)

Literatura II.

Monografie – vzdělávání šlechty:

- HOLÝ, Martin: *Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělávání šlechty na prahu novověku 1500–1620* (2010)
- HOLÝ, Martin: *Ve službách šlechty. Vychovatelé nobility z českých zemí 1500–1620* (2011)
- HOLÝ, Martin: *Vzdělanostní mecenát v zemích České koruny 1500–1700* (2016)
- CERMÁN, Ivo: *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici* (2011)

Monografie – Jan Ámos Komenský:

- KOPECKÝ, Jaromír – PATOČKA, Jan – KYRÁŠEK, Jiří: *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla* (1957)
- POLIŠENSKÝ, Josef: *Jan Ámos Komenský* (1972)
- POLIŠENSKÝ, Josef – PAŘÍZEK, Vlastimil: *Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku* (1987)
- REJCHRTOVÁ, Noemi – LANGMEIER, Josef (edd.): *Jan Amos Komenský – Informatorium školy Mateřské* (1992)

Monografie – osvícenství:

- TINKOVÁ, Daniela: *Osvícenství v českých zemích. I., Formování moderního státu 1740–1792* (2022)

Školství v období raného novověku

charakteristika

- 1526 – nástup Habsburků – školství = mocenský nástroj, prosazení myšlenky politicky a správně centralizovaného státu
- 18. stol. – nástroj ve snaze panovníka o získání kontroly na životem společnosti
- otázka – jednalo se o kontinuální vývoj?

Doba předbělohorská

- konfesionalizace školství
- základním kritériem pro rozdělení škol = konfesionální hledisko (výsledek husitství)
- návaznost na středověk: školy utrakvistické, školy Jednoty bratrské, a školy židovské, katolické školy
- příliv luteránství – reformační školský systém
- založení jezuitského řádu – jezuitský systém

Typy nižších škol:

- školy elementární – farní na venkově i ve městech
- školy partikulární, latinské = schola particularis (jen „částečné“ vzdělání) x studium generale = univerzita („úplné“ vzdělání), ve městech, většinou utrakvistické, postupně pod univerzitu (dohled) a pod město (finanční zajištění)

Týnská škola

„Novostavba“ gymnasia / partikulární školy v Kutné Hoře, 1595

Majestát Rudolfa II., 1609

- školy elementární – farní na venkově i ve městech
- školy partikulární, latinské = schola particularis (jen „částečné“ vzdělání) x studium generale = univerzita („úplné“ vzdělání), ve městech, většinou utrakvistické, postupně pod univerzitu (dohled) a pod město (finanční zajištění)

Domácí vzdělávání v měšťanské rodině

Kazatel domovní – vyobrazení domácího vyučování v Jednotě bratrské, z knihy Matouše Konečného
Převzato z Z. Winter: Zlatá doba českých měst (1991), s. 181: obr. 126

Další typy škol

- školy židovské: malé děti – doma výuka hebrejské abecedy; nižší stupeň školy - studium Tóry; pokročilé školy (ješivy) studium Talmudu; učitelem rabín (David Gans, Jehuda Löei ben Bezalel); aškenázští židé – vysoká gramotnost
- školy Jednoty bratrské - teologové přestali odmítat vyšší vzdělání; zákaz vzdělávání společně s ostatními věřícími → vlastní školy, dívky odděleně (M. Boleslav, Tuchoměřice, Brandýs nad Orlicí, Litomyšl, Boskovice, Ivančice, Uherský Brod, ...), později zmírněno, odchod na kalvínské univerzity
- vzdělávání dívek – důraz na výchovu „křesťanské ženy“; vliv Luthera (základy gramotnosti); praktické dovednosti; šlechtické rodiny – vychovatelé, výuka jazyků; Jan Kocín z Kocinétu, Daniel Adam z Veleslavína (Johann Freder), Jan A. Komenský; města – soukromé školy; církevní řády

Jezuitské „nižší“ školství

řádové latinské školy = školy vyšší (gymnázia)

jezuité do Čech 1556, studijní řád 1599 gymnázia: 5 tříd + třída pro výuku základů psaní a čtení

učitelé – mladší řádoví členové

výuka poetiky, rétoriky, latiny, logiky, hraní divadla, znalost antických autorů – úprava pro potřeby křesťanství, memorování, matematika – okrajově

přístupné veřejnosti (chlapci) bez rozdílu

Klementinum

Jezuitská gymnázia v zemích Koruny české:

do r. 1618: Staré Město pražské, Český Krumlov, Chomutov, Jindřichův Hradec, Kladsko, Olomouc, Brno

1618 – vyhnání jezuitů i jejich žáků

Jezuitská kolej v Chomutově

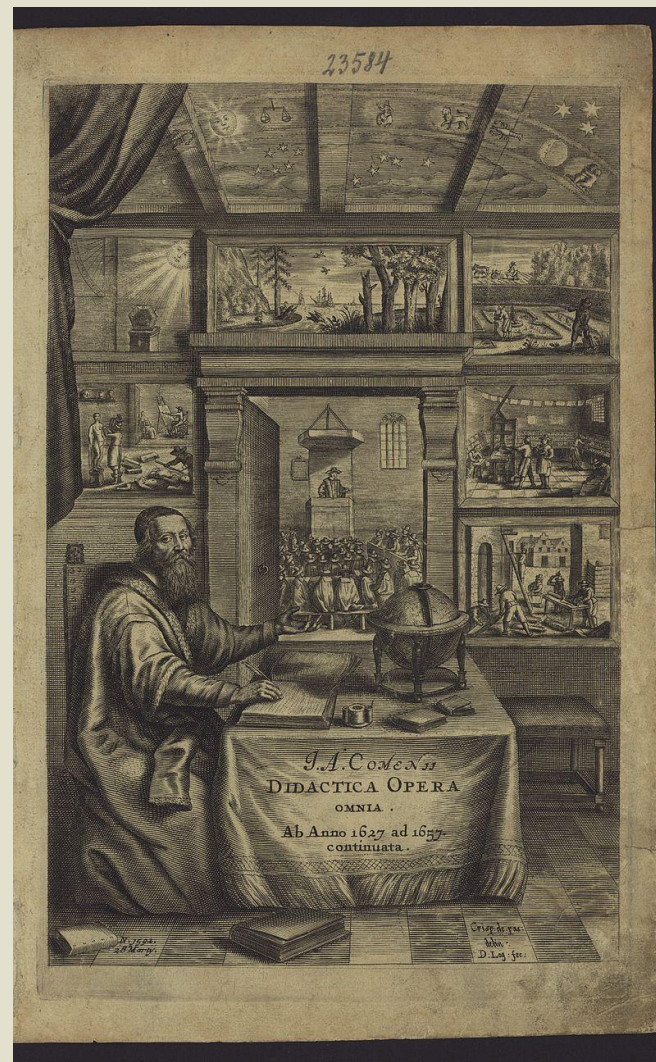
Obecné trendy vývoje školství v 17. století

- narůst počtu škol v Evropě i později i v českých zemích
- zvyšování gramotnosti obyvatelstva – dovršení christianizace (reformace i protireformace)
- české země – dovršení procesu christianizace spojeno s rekatolizací – významná role školství – katolické principy (až do 18. stol.)

Jan Ámos Komenský 1592–1670

Jürgen Ovens, Portrét Jana Amose Komenského, po 1650

Mědirytinový předtitul sebraných didaktických spisů J. A. Komenského vydaných roku 1657 v Amsterdamu

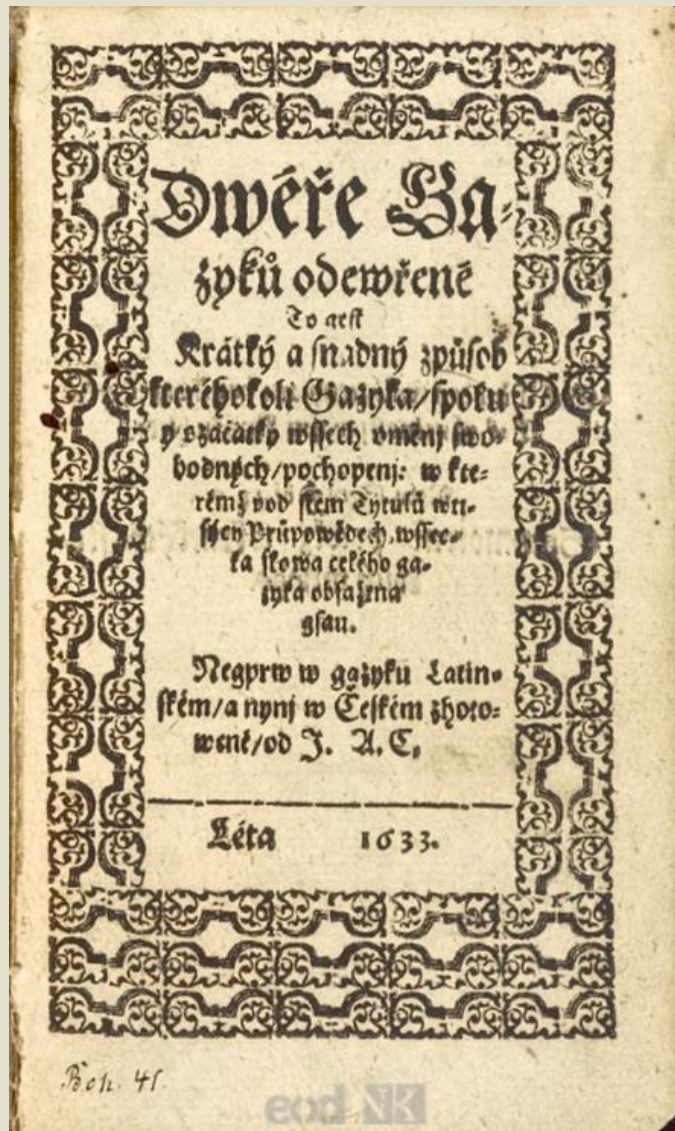
Jan Amos Komenský – pedagogické zásady

- teoretik a reformátor školství
- nadkonfesijní princip, návaznost na humanistické tradice, vzdělávání součástí pansofie (vševěda), náprava lidstva
- výuka od „předškolního“ věku
- elementární škola od 6-12 let: mateřský jazyk, trivium, zpěv, základy dějepisu, etiky – důraz na mravnost
- vyšší školy od 12 let: latina, řečtina, hebrejština, zeměpis, etika, fyzika, svobodná umění, mateřský jazyk, Písmo svaté
- vzdělání pro dívky
- definice: školní rok, školní prázdniny a školní týden

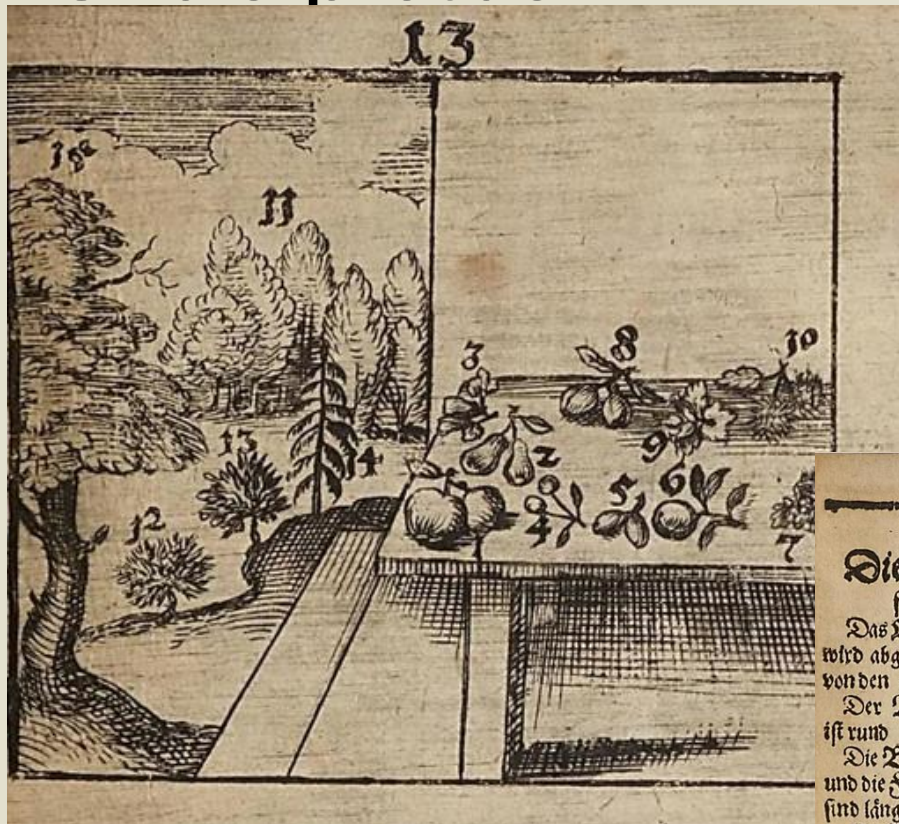
Chlapecká škola – Jan Ámos Komenský

Didaktická díla J. A. Komenského

Orbis pictus

XIII. Die Baum- früchte.	XIII. Drzewne Owoc.
Das Obit wird abgebrochen (men. von den fruchtbaren Bäu- Der Apfel 1 ist rund Die Birn 2 und die Feige 3 sind längliche. Die Kirsche 4 hängen an einem langen Stiel; Die Pflaume 5 und die Pfirsche/ 6 an einem kürzern; die Maulbeer/ 7 am kürzesten. Die welsche Nuss/ 8 die Haselnuss/ 9 und die Castanie/ 10 sind eingewickelt in eine Rinde und Schale. Unfruchtbare Bäume sind: 11 die Tanne/ die Erle/	Oboc obrywaja zowocodimch drzew. Jabiko 1 jest okrągłe. Gruska 2 y Sigi 3 podługowate. Wisnia 4 wisni na długim szypulce. Sliva 5 y Drostwinia/ 6 na kroszcy; Morwa/ 7 na natroszcy. Wioski Drzech/ 8 Laskowy/ 9 y Kastany/ 10 sa okryte Skorka y Lupina. Die urodzajne drzewa są: 11 Jedlina/ Dlka/ Dłsyna/ E 2

XIII. Fructus Arbo- rum.	XIII. Les fruits des arbres.
<i>Poma</i> decerpuntur à fructiferis arboribus <i>Malum</i> 1 est rotundum. <i>Pyrum</i> 2 & <i>Ficus</i> 3 sunt oblonga. <i>Cerasum</i> 4 pendet longo petiolo; (pediculo) <i>Prunum</i> 5 & <i>Persicum</i> , 6 breuiori; <i>Morum</i> , 7 breuissimo. <i>Nux juglans</i> , 8 <i>Avelana</i> , 9 & <i>Castanea</i> , 10 sunt involuta <i>Corticis</i> & <i>Putamini</i> . <i>Steriles arbores</i> sunt: <i>Abies</i> , <i>Alnus</i> ,	Les fruits se cueillent des arbres à fruit (frui- La Pomme 1 (tiers) est ronde. La Poire 2 & la figue 3 sont vn peu longues. La Cerise 4 pend a vn long pecoux; La prune 5 & la pesche, 6 a vn plus court; La meure a vn fort court La Noix, 8 La naiseite 9 & la Chastaigne, 10 sont enveloppés d'escorce & de coque. Les arbres steriles sont: Le Sapin, L'aulne, Betula,

Školský systém v 17. a poč. 18. stol. v čes. zemích I.

Rekatolizace - zánik nekatolického školství

Zpochybnění teorie o propadu úrovně vzdělávání

vypovězení představitelů všech nekatolických škol

vybudování nových škol katolických - obtížné a pomalé

reforma školství – diskuse: Lamormain, Lohelius a později Arnošt

Vojtěch z Harrachu

Typy škol:

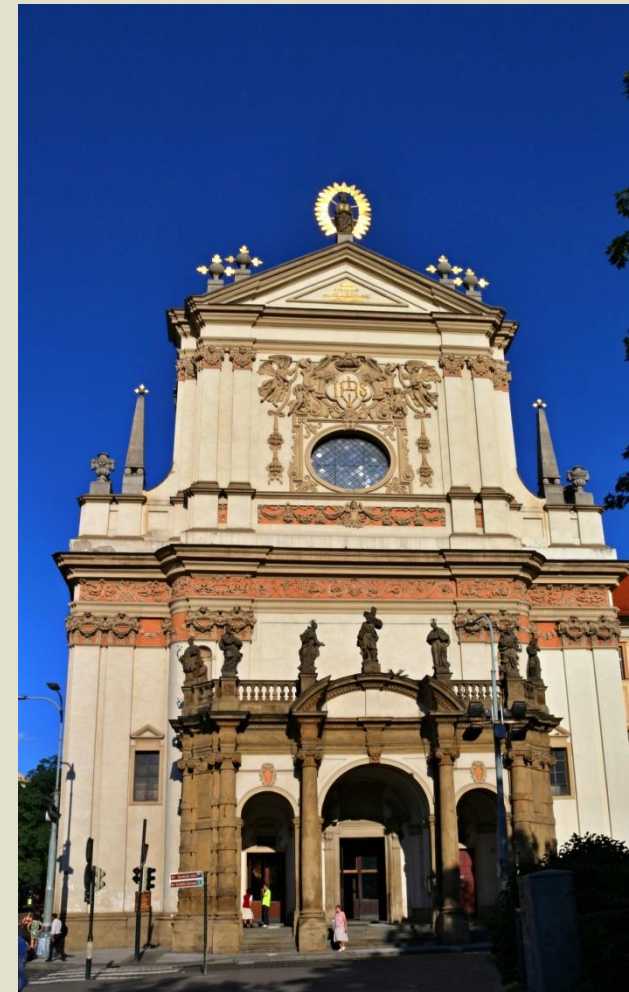
elementární – budování nové sítě, náhrada v řádových institucích

městské školy – zánik utrakvistických partikulárních (latinských) škol,

nahrazují je řádová gymnázia

po Bílé hoře další **jezuitské koleje** v Čechách: Jičín; Praha Malá Strana; Kutná Hora; Nové Město; Hradec Králové; Litoměřice; Klatovy; Cheb; 1638 Březnice; na Moravě: Jihlava; Kroměříž, Telč; Slezsko: Kladsko; Nisa; Opava

Pražská novoměstská jezuitská kolej

Školský systém v 17. a 1. pol. 18. stol. II.

Piaristé – na Moravu 1631 – zaměření na elementární a střední školství
- latina, disputace, hraní divadla, důraz na matematiku, hudba; zeměpis, dějepis; využívány i učebnice Komenského Orbis pictus; Lipník nad Bečvou, Litomyšl, Slaný, Ostrov n. Ohří, Kroměříž, Bruntál.; po pol. 18. stol.: Hustopeče, Brandýs n. L., České Budějovice, Nový Bor, Česká Třebová, Most, Doupov

konkurence mezi jezuity a piaristy

další řádové školy

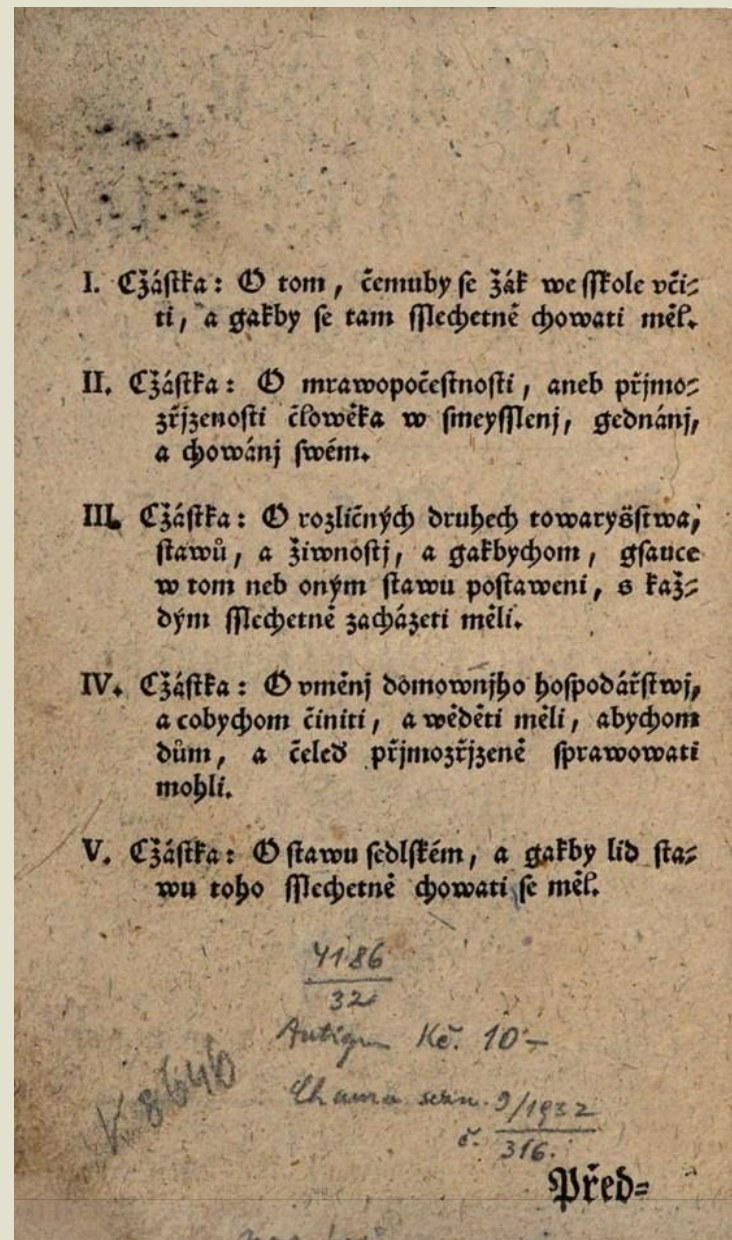
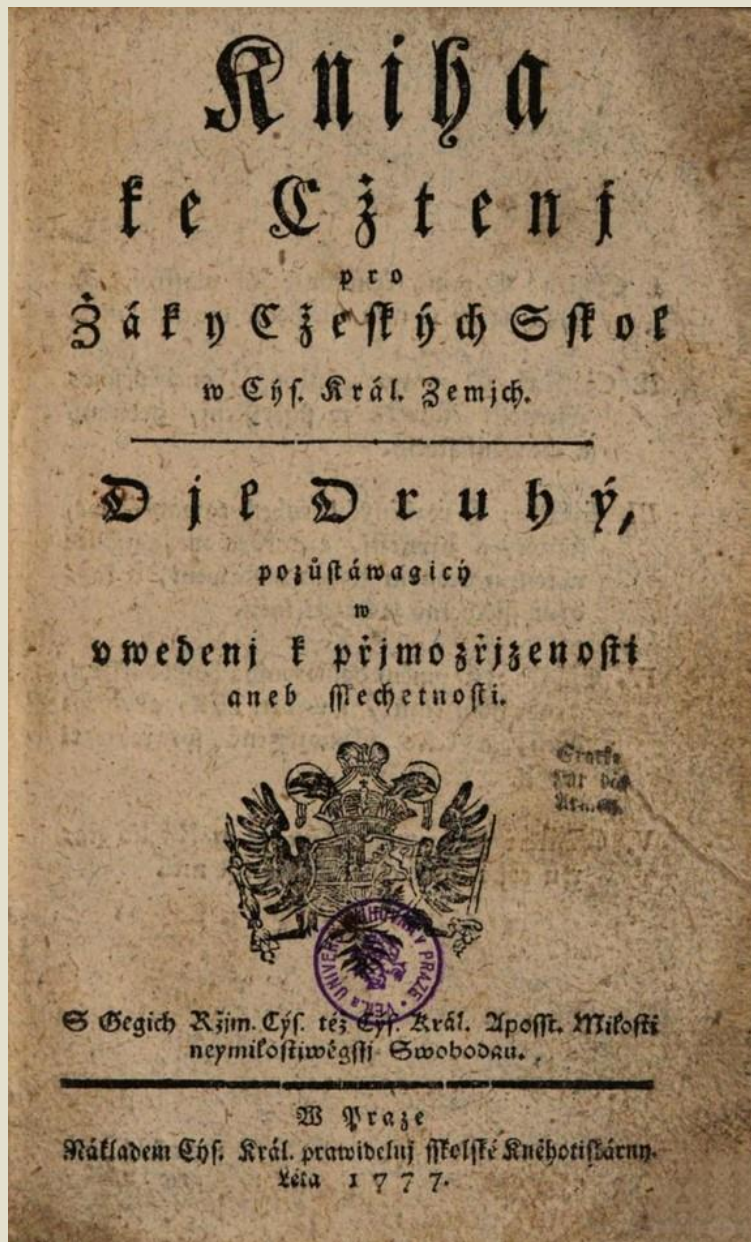
šlechtické akademie – první polovina 18. stol.

vzdělávání dívek: domácí prostředí, soukromé školy, klášterní školy

Osvícenství

- poč. 18. stol. - dosavadní struktura nižšího školství, nárůst počtu škol (pol. 18. stol. asi 1500)
- zvyšování nároků na vzdělání dívek – vliv osvícenství, změna ideálu ženy (jazyky, bible, hra na hudební nástroje); kláštery (vizitantky, benediktinky, řád anglických panen)
- **Osvícenství a jeho vliv na školství** – snaha státu o vytvoření školského systému kontrolovaného státem, odstranění nejednotnosti
- reformy – Dvorská studijní komise (v r. 1760) ve Vídni – koncepce hierarchicky organizované veřejné školské správy
- sekundární školství – dekrety 1752, 1767, 1776 – nový školní řád pro gymnázia, „přípravka“ pro studium na univerzitě, humanitní studijní náplň, pro chlapce, kteří ovládají němčinu tzv. hlavní školu (viz dále), spojovací článek mezi školou základní a univerzitou
- 1773 – zrušení jezuitského řádu
- 70. léta 18. stol. – zrušení většiny městských latinských škol
- reforma primárního školství – povinné základní vzdělání pro všechny obyvatele státu bez rozdílu

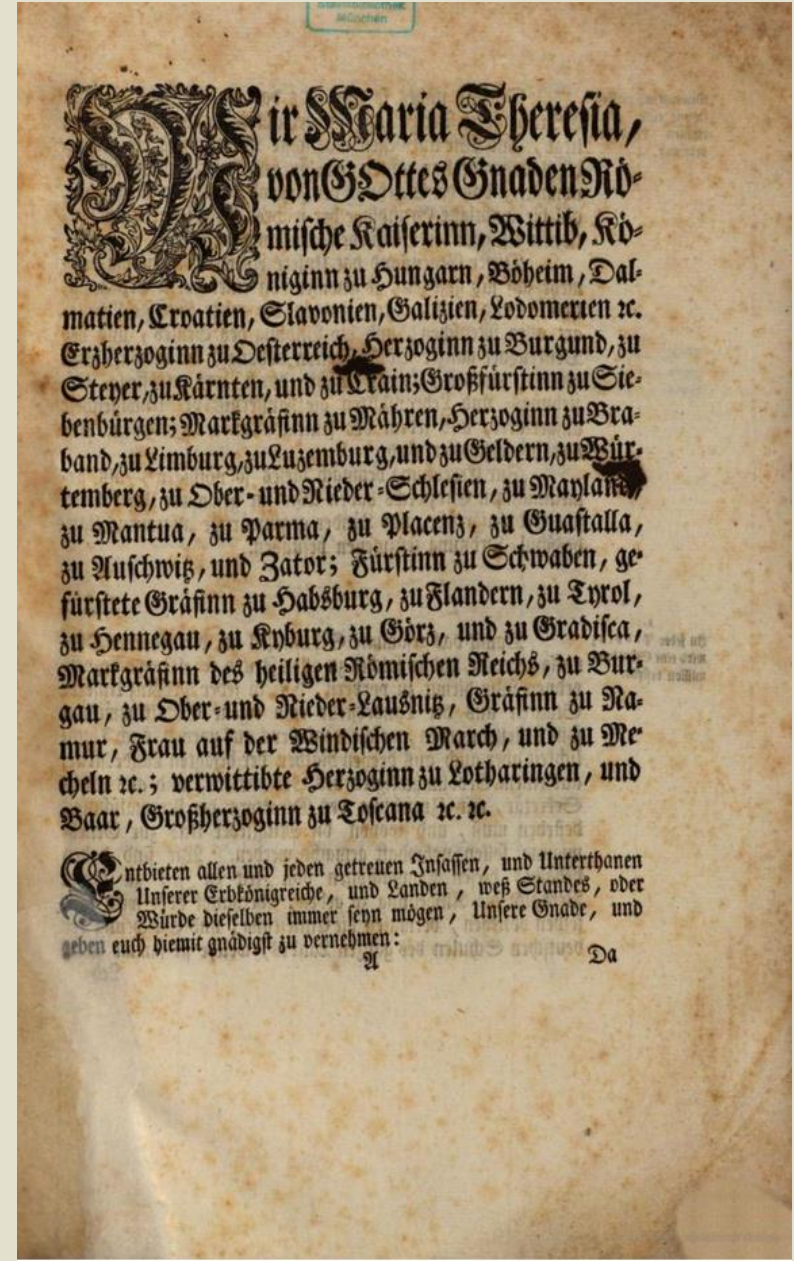
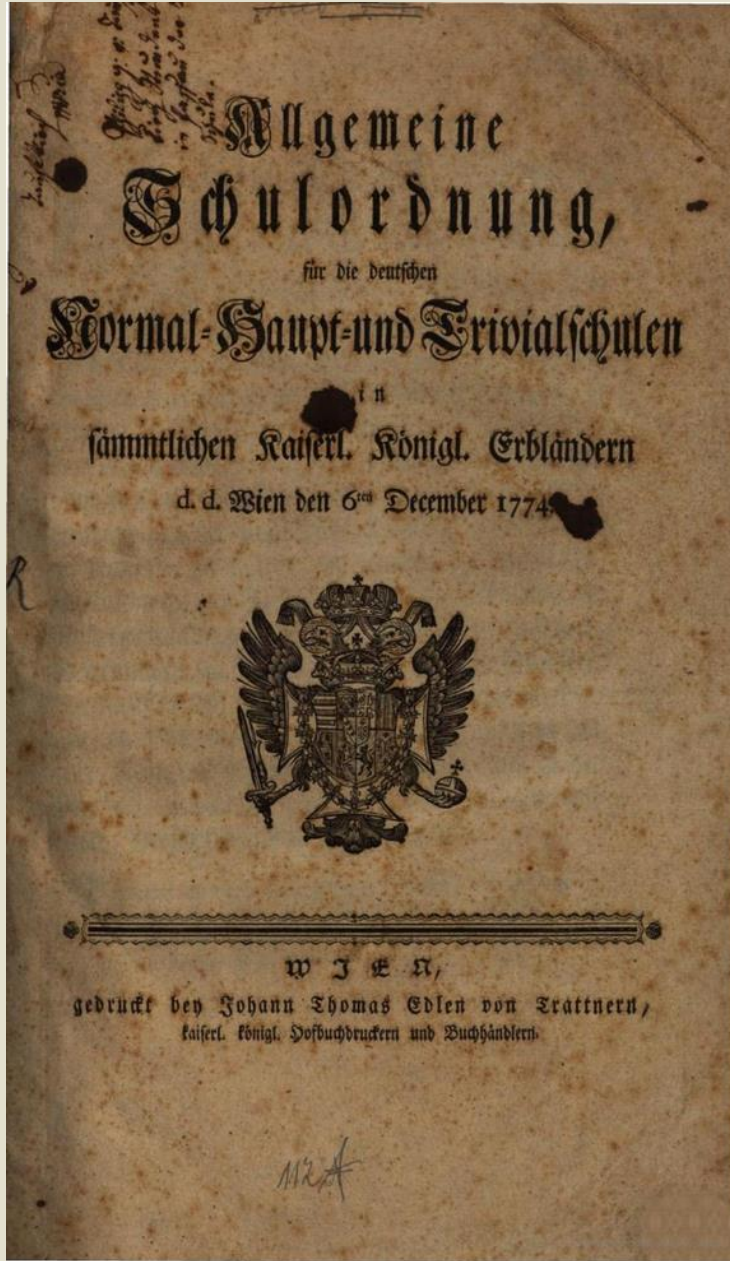
Osvícenství – učebnice pro základní školy

Všeobecný školský řád 1774/1775

- **Všeobecný školský řád** pro německé normální, hlavní a triviální školy ve spojených císařsko-královských dědičných zemích (Schulpatent), 1774 autorem Johann Ignác Felbiger, platil až do 1869
- **školy triviální** – při farních a filiálních kostelech, výuka náboženství a trivia, základy vlastivědy, popř. němčiny, také zpěv či výuka hraní na nějaký nástroj, další možnosti: základy zemědělských prací, řemeslné dovednosti – postupně velký důraz na tzv. industriální školství
- **školy hlavní** – ve větších městech, 3–4 třídy, kromě základních předmětů také dějepis, zeměpis, latina; výuka v němčině
- **školy normální** – v hlavních zemských městech, příprava k dalšímu studiu a současně i možnost odejít po skončení školy do praxe → základy stavebnictví, mechaniky, kreslení, přírodopisu, výuka výhradně v němčině

Všeobecný školský řád (Schulpatent), 1774/75

Normální škola v Praze na Malé Straně

Původní sídlo od 1775: Sněmovní 1, Praha 1 – Malá Strana

Pozdější sídlo od 1784: Karmelitská čp. 377,
Praha 1 – Malá Strana

Důsledky reforem

- rozšíření školské sítě v českých zemích
- období 1575–1700 počet škol z necelých 1500 na 2600
- zlepšování školní docházky
- změny v přípravě, postavení a zabezpečení učitelů

Počátky národního obrození

- masové rozšíření základního vzdělání nižších sociálních vrstev
- zvyšující se národní uvědomění
- sociální i hospodářský vzestup širokých vrstev
- další formy vzdělávání - snaha vychovat schopného, průměrně vzdělaného a poslušného (!) občana státu
- Karel Jindřich Seibt (1735–1806): O vlivu výchovy na blaho státu
- Ferdinand Kindermann, František Antonín Steinský
- Krameriovy pražské poštovské noviny; Měsíční spis k poučení a obveselení obecného lidu
- odborná literatura

- Facit – definování kontinuity nebo diskontinuity ve vývoji školství v českých zemích v době raného novověku je obtížné pro nedostatečné zpracování relevantních pramenů

Děkuji Vám za pozornost